

Musa Bey Medresesi ve XVI. Yüzyıldaki Vakıf Bilançoları

Bilal GÖK*

Özet

Karaman'ın Ermenek ilçesinde yer alan Tol Medrese olarak da bilinen Musa Bey Medresesi, uzun süre bölgeye hâkim olan Karamanoğulları döneminde 1339 tarihinde inşa edilmiştir. Medrese ismini banisi olan Musa Bey'den almıştır. Medrese, XVI. yüzyılda varlığını banisinin vakfettiği zengin vakıflarla sürdürmüştür. Vakfının gelirleri XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde azalmaya başlamış, aynı yüzyılın son çeyreğinde ise tekrar yükselmiştir. 1522 ve 1555 yıllarında vakıf gelirlerinde görülen gerilemenin evkaf defterlerinden tespit edilen iki ana nedeni vardır. Bunlardan birincisi bu yıllarda gerçekleşen düşük hububat üretimi, diğeri ise şehir merkezi ve kırlık alanda gözlenen nüfustaki azalmalardır. 1584 senesinde ise hububat üretiminde gözle görünür bir iyileşme görülmemesine rağmen, Ermenek kazası genelinde nüfustaki % 92 civarındaki artış, reayadan alınan rüsum vergisini artırmış ve medresenin vakıf gelirinde yaklaşık % 47 oranında bir artışa sebep olmuştur. Bu yy.da yeterli akademik kadroya sahip olan medrese, görülen malî sıkıntılara rağmen faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca Ermenek Kazası'nın kendi türündeki yegâne eğitim kurumu hüviyetindedir.

Anahtar Kelimeler: XVI. yy., medrese, Ermenek, Musa Bey Medresesi, Tol Medrese, vakfiye, müderris, muid.

Abstract

Madrasa of Musa Bey and Its Balance Sheet of Waqfs During the 16th Century

Madrasa of Musa Bey is located in the Province of Ermenek, it was built by Karamanoğulları who ruled this region for a long time. It was called by its builder as "Musa Bey". This madrasa is also known as the "Tol Medrese". Tol Madrasa is continued its existence in the 16th century by the rich waqfs of its founder. Incomes of waqf have been started the decrease in the first quarter of 16th century and increased again in the last quarter of the same century. There are two main reasons this decreasing of the waqf incomes in 1522 and 1555 years that observed from evkaf notebooks. First of the reason is low grain production. Another reason is that decreasing the city and rural population. In 1584 year in spite of didn't observe noticeable improvement in grain production in general province of Ermenek, about ninety-two percent increases in population caused the increase of taxes taken from Muslim

* Dr., Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Malatya Anadolu Kız Meslek Lisesi Öğretmeni(e-posta: bgok38@hotmail.com)

population and this reason caused a forty-seven percent increase in incomes of waqf. In this century Madrasa had a sufficient academic staff. This madrasa had carried out its facilities in spite of some financial difficulties. Also this education institution is unique instance of its type in the Province of Ermenek.

Key Words: 16th century, madrasa, Ermenek, Musa Bey Madrasa's, Tol Madrasa, waqfiya, mudarris, muid.

Giriş

Bu makalede, Karamanoğulları zamanında Emir Musa Bey¹ tarafından 1339 tarihinde² Ermenek şehrinde inşa edilen Tol Medrese ele alınmaktadır. Medrese mimarî özellikleri ve sanat tarihi açısından çok sayıda müellifin çalışmasına konu olmuştur³. Medrese "Karamanlı Eğitim-Öğretim Müesseseleri"⁴ çerçevesinde ele alınmış, ayrıca vakfiyesi de yayınlanmıştır⁵. Kuşkusuz medrese hakkında yapılan bu kadar çalışma, medresenin mimarî, sanat tarihi ve eğitim-

-
- ¹ Medrese bânisi Musa Bey hakkında geniş malumat için Bkz., Halil Edhem, "Karamanoğulları Hakkında Vesâik-i Mahkûke", *TOEM XI*, İstanbul 1327, s. 704; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s. 9; M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Karaman Beyliği, XIII – XV. Asırda Cenubî Anadolu Tarihine Ait Tedkik*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1947, s. 47; Ş. Tekindağ, "Karamanlılar", *İA. VI*, s. 321; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I, XIII – XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çoban-oğulları Beyliği, Candar-oğulları Beyliği*, Ankara 1988, s. 187; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, s. 317; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002, s. 644 vd.; Ümit Hassan, "Siyasal Tarih Açıklamalı Bir Kronoloji" *Türkiye Tarihi I, Osmanlı Devleti'ne Kadar Türkler*, İstanbul 2000, s. 139-281.
- ² İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri*, İstanbul 1967, s. 716; Uluğ İçdemir, "Merhum Halil Ethem Eldem'in Türk Tarih Kurumuna Armağan Ettiği: Türk-İslâm Devri Kitâbe Estampajları", *Bellekten IV/16*, (1940), s. 551.
- ³ Ernst Diez-Oktay Aslanapa-Mesud Koman, *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul 1950, s. 22 vd.; Yılmaz Önge, "Ermenek'te Karamanoğlu Emir Musa Bey Medresesi (Tol Medrese)", *Ön Asya V*, s. 10; Bahtiyar Eroğlu, Esra Yıldız, "Kültür Mirasının Sürekliliği için Anıtsal Binaların Yeniden Kullanılması Bağlamında Ermenek Tol Medrese", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi XV*, s. 315-340; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 1969, s. 221; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri I*, İstanbul 1970, s. 131; Hasan Akgündüz, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul 1997, s. 244; Şenol Çelik, *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)*, İstanbul 1994, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 244; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı 14.-15. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, s. 41; Halit Bardakçı, *Bütün Yönleriyle Ermenek*, Konya 1976, s. 151 vd.; Kâmil İlisulu, *Ermenek Kitabı*, Ankara 1961, s. 6; H. Mehmed Armutlu, *Karamanoğulları Tarihi*, Karaman 2001, s. 140.
- ⁴ İsmail Çiftçioğlu, *Vakfiyelere ve Tahrir Defterlerine Göre Karamanlı Eğitim Öğretim Müesseseleri*, Isparta 2001, (Basılmamış Doktora Tezi); Osmanlı Devleti, kendi egemenliğine geçmeden önce Anadolu Türk Beylikleri zamanında kurulan vakıflara herhangi bir müdahalede bulunmadığı bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında Tol Medrese bir Karaman Beyliği Eğitim Öğretim Müessesesi'dir. Bkz., İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 1.
- ⁵ İsmail Çiftçioğlu, "Ermenek'te Emir Musa Bey Medresesi (Tol Medrese) ve Vakfiyesi", *İlmî Araştırmalar XII*, İstanbul 2001, s. 73-82.

öğretim tarihi açısından önemini ortaya koymaktadır. Biz ise çalışmamızda, medresenin mimarî özellikleri, vakfiyesi, görevlileri, eğitim-öğretim faaliyetleri gibi hususlara değinmekle birlikte, bilhassa medrese gelirlerinin 1500, 1518, 1522, 1555 ve 1584 yıllarındaki bilânçoları üzerinde yoğunlaştık.

Söz konusu medrese, kayalık ve az meyilli bir arazi üzerinde, kesme taştan açık avlulu, üç eyvanlı ve tek katlı medreseler tarzında inşa edilmiştir. Doğuya bakan giriş kapısı süslemelerinde Selçuklu geleneği hâkimdir⁶. Batı yönündeki ana eyvanın kuzeyinde yer alan oda, önceleri kışlık dersane olarak kullanılırken sonradan türbeye dönüştürülmüştür. Medrese bânisinin kabri de buradadır⁷. Avlunun güneyinde yer alan dört adet mekânın öğrenci hücreleri olduğu tahmin edilmektedir⁸.

Medreselerin bazen imaret, kütüphane ve hamam gibi yapıları da ihtiva eden bir külliye parçası olduğu bilinmektedir⁹. Ancak Tol medrese hakkında bunu söylemek için elimizde yeterli delil yoktur. Şöyle ki Tol Medrese yakınında geliri medreseye ait bir hamamın varlığı bilinmektedir. Fakat bu hamam daha sonra tamamen yıkılmış ve arsası medrese namına kiraya verilmiştir¹⁰. 1584 tarihli evkaf defterinde medreseye ait 22 cilt kitabın Ermenek kalesinde emanette olduğu belirtilmiştir¹¹. Bu kayıttan yola çıkarak, medrese yakınında bir kütüphanenin de olmadığını söylemek mümkündür.

Burada çok önemli bir husus da, 1483 tarihli bir evkâf defterinde¹², 1500 tarih ve 565 numaralı evkâf tahririnde¹³, ayrıca 387 Numaralı Tahrir Defteri'nde, Konya ve Larende vakıfları yazılırken: "*Medrese-i Halil Bey der-Ermenek*" yani "*Ermenek Halil Bey Medresesi*" şeklinde bir medrese kaydı göze çarpmaktadır¹⁴.

⁶ Taç kapısı bakımından aynı dönemin emsal medreseleri; Karaman Nefise Hatun Medresesi, Niğde Akmedrese, Aksaray Zinciriye Medresesi. Bkz., Rahmi Hüseyin Ünal, **Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar**, İzmir 1982, s. 26 vd.; Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı II**, İstanbul 1973, s. 203; E. Diez-O. Aslanapa-M. Koman, a.g.e., s. 22; İ. Çiftçioğlu, a.g.m., s. 76.

⁷ İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 717; H. Bardakçı, a.g.e., s. 156.

⁸ B. Eroğlu-E. Yaldız, a.g.m., s. 318 vd.

⁹ Ömer Lütfi Barkan, "*Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar*", **İÜİFM XXIII/1-2**, s. 239

¹⁰ BOA., TD 1, s. 45.

¹¹ Medresenin kitapları "*Kitâbihâ cild 22 hisarda emanettir*" cümlesiyle evkaf tahririnde yer alır. Bkz., TK 576, s. 16a.

¹² İ. Çiftçioğlu, a.g.e., s. 117.

¹³ TK 565, s. 225b.

¹⁴ BOA., TD 387, s. 30, 118.

Bu kayıtları esas kabul ederek Ermenek'te Halil Bey'in banisi olduğu bir medresenin varlığından bahsedebiliriz. Hâlbuki Halil Bey Medresesi adına kayda geçirilen vakıflardan; Konya'ya tâbi Mescidlü Salur Köyü gelirinin yarısı Ermenek Tol Medrese'ye¹⁵ diğer yarısı ise Konya'daki Celâliye Türbesi'ne aittir¹⁶. Bu durum Ermenek'te Halil Bey adına bir medresenin mevcudiyetine gölge düşürmektedir.

Ermenek şehrinde türünün tek temsilcisi olan Tol Medrese de, diğer Karamanlı medreseleri¹⁷ gibi varlığını medrese banisi tarafından tesis edilen vakıflarla sürdürmüştür¹⁸. Döneminin medreseleri gibi¹⁹ bu medresede verilen eğitim parasız olup, öğrencilerin yiyecek, yatacak ve harçlık masrafı vakıf gelirlerinden karşılanmıştır²⁰. Bu hususların bütün yönleriyle açıklığa kavuşturulması, şüphesiz eldeki mevcut belge ve bilgilerin etraflıca tetkikiyle mümkün olacaktır.

1. Ermenek Tol Medresenin Özellikleri

a) Vakfiyesi:

Osmanlı Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde yaptığımız araştırmalarda medreseye ait müstakil bir vakfiyeye rastlayamadık. Ancak evkaf tahrirlerinde bu vakfiyeye atıf ve alıntılar yapıldığını görüyoruz. Bunlardan birincisi 1555 tarihli evkaf tahririnde yer almakta olup aynen şöyledir: "*Bermuceb-i vakıfname-i şer'iyye bi-imza-i Mevlana Gıyaseddin b. Safiyyüddin kâdi yevme izin bi-Ermenek fi tarihi sene 745. Vâkıf-ı mezkûrun vefatı Ramazan sene 745*". İkinci

¹⁵ BOA., TD 1, 47 vd.

¹⁶ Nısf-ı öşr-i karye-i Mescidli salur tâbi-i kazâ-i Konya bi-hukûki'ş-şer'iyye ve rusûmihe'd-divâniyye misli mâ kayd fi karye-i Fariske el-mezbûre. Nısf-ı öşr-i ahar ve salâri ve rusûm-i divâni vakf-ı türbe-i Celâliye der-Konya. Bkz. TK. TD. 576, s. 16a.

¹⁷ İ. Çiftçioğlu, a.g.e., s. 94 vd.

¹⁸ A. Himmet Berki, **Vakıflar**, İstanbul 1941s. 40-45; H. İnalçık, Bahaeddin Yediıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", **VD XIV**, (1982), s. 26; B. Yediıldız, "Vakıf", **İA. XIII**, s. 153; Erol Cansel, "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", **VD XX**, (1988), s. 321; H. Akgündüz, a.g.e., s. 98; Mehmet Şeker, **İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, Ankara 1987, s. 110; Vakıfla ilgili Ebussu'ûd'un fetvaları hakkında bkz. M. E. Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussu'ûd Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı-Fetevâ-yı Ebussu'ûd Efendi**, İstanbul 1998, s. 120-128; A. H. Berki, Vakıflar, s. 27, 37, 87; Ö. L. Barkan, E. Meriçli, a.g.e., s. 126; Halil Cin, Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, Konya 1989, s. 32-40; Bahaeddin Yediıldız, "Müessese-Toplum Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", **VD XV**, (1982), s. 24; İbrahim Ateş, "Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları", **VD XIV**, (1982), s. 30; Mehmet Şeker, "Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri", **TİD VIII**, İzmir 1993, s. 1.

¹⁹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıcından 1993'e)**, İstanbul 1994, s. 42 vd.; Ahmet Gül, **Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Daru'l-Hadislerin Yeri**, Ankara 1997, s. 13.

²⁰ BOA., TD 1, s. 45; TK 567, s. 16b.

kayıt ise 1584 tarihli evkaf defterindedir. Buradaki ibare ise “*Ber- mûceb-i vakıfnâme-i bi-îmzâ-i Mevlâna Gıyaseddin bin Safiyyüddin el-kâdi bi-Ermenek tarih sene hamsin ve erba’in ve seb’a mie (745)*” şeklindedir²¹. Bu tahrir kayıtlarına göre; H.745/M.1345 tarihli olduğu bildirilen vakfiye zamanın Ermenek kadısı Mevlâna Gıyaseddin bin Safiyyüddin imzasını taşımaktadır. Vakfiyede medresenin vakıfları isim, mevki ve nakit getirisi ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Neticede bu medrese akarının nasıl tasarruf edileceği hususu tayin edilmiştir. Buna göre gelirler öncelikli olarak medresenin tamir ve rakabesine²² harcanacaktır. Bu tasarruflarla medresenin bina olarak ayakta kalması hedeflenmiş, sıra kurum içerisinde yürütülmesi istenen eğitim faaliyetlerini düzenlemeye gelmiştir.

b) Görevlileri:

Medresede eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi şüphesiz müderris, muid²³, imam ve müteveli gibi görevliler ile medrese talebeleriyle mümkün olmaktadır. Bu meyanda vakfiyede adı geçen görevli ve öğrencilerin harcamaları için pay ayrılmış ancak şahısların alacakları yevmiye miktarı belirtilmemiştir. Müderris yaptığı görevin karşılığında “Paşa-yeri” adıyla bilinen ekinliği ziraat edip, bunun ¼’ünü vakfa vermekte geriye kalan kısmını ise kendisi tasarruf etmektedir²⁴.

Tahrir defterlerinde medresede eğitim çarkını döndüren sorumlularla ilgili bazı verilere de rastlanmaktadır. Bu meyanda 1500 tarihinde “Padişah-ı âlem penâh”ın hükmüyle müderris olarak Mevlana Abdülkadir görevlidir²⁵. 1518 tarihinde Mevlâna Taceddin müderris, Alâeddin muid, Pir Ömer müteveli, Ahmed Fakih ise vakıf nâzırındır²⁶. 1555 tahririnde de medresede müderris, muid, imam, müteveli gibi vazifeliler çalışmaktadır. Ayrıca Akçamescidlü Mahallesinde ikamet eden Dadağı b. Ali isminde bir medrese ferrâşından²⁷ bahsedilmektedir²⁸.

²¹ Bkz., BOA., TD 1, s. 45; TK 576, s. 16a; Bu kayıtların yer aldığı TD 1 (1555) ve TK 576 (1584) tarihli evkaf defterleri hakkında geniş malumat için Bkz., B. Gök, a.g.e., s. XVI-XVII; Medrese vakfiyesi örneği için Bkz., Refet Yınanç, “Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi ve Vakfı”, **VD XV**, (1982), s. 9 vd.

²² Aslında kelime “boyun” anlamına gelmektedir. Bir şeyin zatına ve maddi vücuduna da rakabe denilmektedir. Rakabe etmek ise bir vakfın hasadını vakfın kendisine ulaştırmak demektir. Bkz. A. Himmet Berki, **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler**, Ankara 1966, s. 46.

²³ Talebeyi okutanlara müderris, onların yardımcılarına ise muid denilmekteydi. Bkz., Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi I-II**, İstanbul 1977, s. 99.

²⁴ BOA., TD 1, s. 45; TK 567, s. 16b.

²⁵ TK 565, s. 225a.

²⁶ “Mezbûrünün cihet-i maiyyetesiyle berâtları vardır” Bkz., BOA., TD 1, s. 14.

²⁷ Ferrâş: İmaret, cami, mescid, medrese gibi müesseselerin temizlik işlerine bakan, ayrıca bu kurumların mefruşatıyla ilgilenen görevliye verilen isimdir. Bkz. A. H. Berki, **İstilah ve Tabirler**, s. 18.

1584 tarihinde ise medresede müderris, muid, imam, mütevellî gibi görevlilerin varlığını öğreniyoruz²⁹.

c) Eğitim-Öğretim Faaliyetleri:

Tol Medrese vakfiyesinde müderrisin hangi dersleri okutacağına dair herhangi bir kayıt mevcut değildir. Ancak, Karamanlı medreselerinin genelinde dini ilimlerin yoğunluk kazandığı göz önünde bulundurulacak olursa, Tol Medrese’de de dini ve akîl ilimlerin okutulduğunu söylemek mümkündür³⁰.

Vakfiyede, vâkıf Musa Bey’in medresenin eğitim düzeniyle ilgili bir de şartı vardır. 1555 ve 1584 tarihli tahrirlerde yer alan bu kayıt aynen şöyledir: “*Şurû-tı vâkıf vakıfnâmesinde mesturdur. Ammâ riâyet olunmaz. İçel’de refîu’l bünyân medârisden bir medresedir. Tedrisi inâyet olunan müderrise te’kid buyrula ki hâriç kasabaya varub imamet ve tebâbet eyleyüb durmaya medresede ders-i daim meşgul ola deyü mukayyed der-defter-i atik*”³¹ kısaca vâkıf Musa Bey vakfiyesinde müderrisin kasabaya çıkararak, imamlık ve tabiplikle uğraşmasını men etmiş ve öğrencilerin eğitimiyle meşgul olmasını şart koşturmuştur. Ancak müderrisin bu şarta uymadığı özellikle vurgulanmıştır. Vakfiyede vâkıfın müderrisle ilgili şartları arasında geçen “*tabâbet eyleyüb durmaya*” yani “*tabiplik edip durmasın*” ifadesinden yola çıkılarak, medresede tıp eğitimi de verildiği ileri sürülebilirse de, vakfiyede bu ifadeyi destekler mahiyette bir karineye rastlanmaması bu tezi zayıflatır. Ancak bu durum bölgede tıp eğitimi verilmediğini de göstermez. Karaman Beyliği döneminde bölgenin medreselerinde yetişmiş ve Fatih Sultan Mehmed’in lütuflarına mazhar olan Hekim Beşir Çelebi’nin varlığı bunun en büyük delilidir³².

2. Tol Medrese’nin Vakıf Bilançoları

Medresenin bina ve kurum olarak ayakta kalması şüphesiz evkaf akarıyla

²⁸ BOA., TD 1, s. 45; BOA., TD 272, s. 5.

²⁹ TK 576, s. 17a.

³⁰ İ. Çiftçioğlu, a.g.e., s. 100.

³¹ BOA., BOA., TD 1, s. 46; Aynı kayıt için Bkz., TK 576, s. 17a.

³² Salim Cönce, “*Türkilî’nden Ermenek’e Karamanoğulları*”, **Tarih, Türkçe, Atatürk Konferansı Çerçevesinde Ermenek** (Ermenek\KARAMAN 25-27 Temmuz 2004), (Basılmamış Panel Konuşması), s. 1; Fatih Sultan Mehmed, 1450’li yıllarda Hekim Beşir Çelebi’yi Karamanoğlu İbrahim Bey’den istemiş ve gelişinde büyük lütuflarda bulunmuş, hatta onun adına Edirne’de bir Kasır yaptırmıştır. Bkz. A. Süheyl Ünver, **Edirne’de Fatih’in Cihannümâ Kasrı**, İstanbul 1953, s. 17-18; Rifat Osman Tosyalı, Edirne Sarayı, Ankara 1957, s. 59.

mümkün olmaktadır. Tol Medresenin gelir yelpazesi oldukça geniş olup köyler, mezraalar, zemin gelirleri³³ ve bir hamamdan elde edilmektedir. Ancak bu hamam daha yıkılmıştır. Adı geçen gelir kalemlerinden oluşan medrese hâsılatının, tarihi süreç içerisinde inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülür.

a) 1500 Tarihinde Vakıf Gelirleri

1500 tarihinde adı geçen medresenin gelirleri, Fariske köyü, yıllık öşür hâsılatının yarısı olan 3094 akçe, Konya'ya tâbi Mescidlü Salur Köyü öşürünün yarısı 3107 akçe, Ermenek'e tâbi Akmanastır ve Görmel köylerindeki yerlerin gelirleri. Gülnar'a tâbi içerisinde Larsun isimli yerin de bulunduğu 11 adet tarlanın icarından elde edilen gelir. Ayrıca Gülnar'a tâbi Belkoru mevki, Mut'a bağlı Ketselözü, Sakız ve Suçatı, Yaylak-ı diş mevzii, Uğurlu Köyü sınırı, Hatun adında yer ve Cenne köyündeki yerlerden elde edilen 3434 akçe, Toplamda ise 9.635 akçe yıllık hâsılatı olduğu görülmektedir³⁴.

b) 1518 Tarihinde vakıf Gelirleri

1518 tarihinde vakfın gelirleri % 18,9 artış göstererek 11465 akçe olmuştur. Bu tarihte medrese evkâfına yeni ilavelerin yapıldığı görülmektedir. Bunların başlıcaları Larende (Karaman)'ye tâbi Sıdırva Köyü'ndeki Kadı zemini, Ermenek merkezinde muhtelif zeminler ile 1 adet su değirmeni ve Sarumazı, Gargara, Berat, köylerinde bulunan tarlaların bu tarihte 682 akçelik bir gelir sağladığı görülmektedir. Yapılan ilavelerle birlikte tarlalardan elde edilen toplam gelir 2740 akçedir. Bu tarihte Fariske Köyü ile Mukaddem, Adiller, Nuret ve Çor-beği cemaatlerinin öşür ve rüsum gelirleri toplamı 6460 akçedir. Geliri medreseye bağlı Konya'nın Mescidlü Salur Köyü'nün yarı hâsılatı, aynı olarak 300 kile kayda geçmiştir. Bu köyün öşür hâsılatı kovan ve bostan gelirleriyle birlikte 2420 akçe, diğer yerlerden elde edilen 2740 akçe ve toplam gelirin 11.465 akçe olduğunu görüyoruz³⁵.

³³ Evkaf defterlerinde geçen "zemin" kelimesi "yer-arz" anlamına gelmekte olup, bu yerler genellikle ziraat yapılan arsalarlardır. Bu zeminler kiraya verilerek vakfa gelir sağlanmıştır. Bkz. Şemseddin Sami, **Kamûs-ı Türkî**, s. 687; İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 720; İ. Çiftçioğlu, a.g.m., s. 77 vd.

³⁴ TK 565, s. 225a.

³⁵ BOA., TD 1, s. 13-14.

c) 1522 tarihinde Vakıf Gelirleri

1522 tarihinde, vakıf gelirlerinde % 20'lik azalma ile 9166 akçe olarak gerçekleşmiştir. Bu hâsılâtın detayına gelince, Fariske köyü öşür hâsılâtının yarısı 2800 akçe, Konya'ya tâbi Mescidlü Salur Köyü öşürünün yarısı olan 3020 akçedir³⁶. İçerisinde Gülnar'a Mu' a bağlı arazilerin, ayrıca Uğurlu köyü sınırı, Ermenek'te Hatun isimli yer ve Cenne köyündeki tarlalardan senelik 3346 akçe gelir elde edildiği, toplam hâsılâtın 9.166 akçe olduğu görülmektedir³⁷.

d) 1555 Tarihinde Vakıf Gelirleri

1555 tarihinde medrese vakfının gelirleri, %13,3'lük bir azalmayla 7946 akçeye inmiştir. Tafsilata gelince Fariske Köyü ile Ermenek'e tâbi Başdere Köyü, Vadi-i Kovastan ile Kabukan-Taş diye isimlendirilen arazilerle sınırlı yerlerin öşür gelirlerinin yarısı olan 2214 akçe medresenin müderrisine ve talebelerine aittir³⁸. Öşürün diğer yarısı tımara aittir. Konya'ya tâbi Mescidlü Salur Köyü mahsulünün yarısı olan 2635 akçe, hâsılâtın diğer yarısı Konya'daki Mevlâna Celâleddin-i Rumî Türbe'sine aittir³⁹. Larend'e'nin Küçük Mahalle'sinde ve şehrin yakınında, içerisinde evler bina olduğu belirtilen arazideki hâne ve bağların kirasından yıllık 200 akçe, Larend'e'nin Sıdırva Köyü'nde Kadı-yeri adıyla bilinen mezraanın öşürünün 1/8'i olan 620 akçe, Kızıl Üyük'ün yakınında Paşa yeriyle anılan ve müderris tarafından ziraat olunan mezraanın mahsulâtının ¼'ü olan 240 akçe, bu köy ve mezraa gelirlerinden başka gelirleri Tol Medrese'ye ait olan, Ermenek yakınlarında içinde ceviz ağacı ve üzüm asmaları bulunan aynı zaman-

³⁶ TD 387, s. 30; Medresenin Fariske Köyü'ndeki geliri için ayrıca Bkz., BOA., TD 182, s.34.

³⁷ TD 387, s. 260.

³⁸ Fariske Köyü ve Başdere mezraası vakfının üzerine dikey bir şekilde düşülen nota göre, Depe Eyikü mezraası da bu köyün hududuna dâhil olup, sipâhiye tımar olarak verilmediyse medrese vakfının tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. "Mezraa-i Depe Eyikü der-gurubu karye-i mezkûre sipâhiye Tımar verilmediyse, bu karyenin hududunda dâhildir vakfa tasarruf oluna". Bkz., BOA., TD 1, s. 44; 1555'te Fariske Köyü öşüründen vakfa ait 2214 akçelik miktar için ayrıca Bkz., BOA., TD 272, s. 30.

³⁹ Ermenek kadısına M. 1568 tarihinde Mevlâna türbesinin vakıflarıyla ilgili bir hüküm gönderildiği anlaşılıyor. Bu hüküm aynen şöyledir: "Konya'da bulunan Mevlana Celâleddin-i Rumi (k.s)'nın mezarı civarında bina olunan beş bab basmahâne, gerek taamiyeti için, vakıf irad edilen karyelerin ve mezarların kadim sınırları bozulup, bazı seneler mahsulünü birileri tasarruf edip, mahsulü vakfa nadan eylediği ilam üzerine buyurdum ki; müşarunileyhin basmahânesine vakıf kayd olunan karyelerin ve mezarların üzerlerine varıp dahi kadimden mamul işaret sınırların yeniden taş vaz edip sınırları mümtaz kılasın". Bkz., BOA., MD 7, nr. 946, (14 Mart 1568).

da ziraat de olunan Kovastan isimli yerden 300 akçe, Ermenek merkezi ile ona bağlı köylerden Görmel, Lamus, Uğurlu, Gargara, Keremüddin, Akmanastır köyünde muhtelif arazilerden elde edilen gelirler. Ayrıca Mut ve Gülnar'a tâbi yerlerden elde edilen gelirler yaklaşık 3097 akçe ve medresenin toplam mahsulâtı 7946 akçe tutarındaydı. Bu gelirler, medresenin tamirat ve rakabesine ayrıca müderris, muid, imam, müteveli ve talebesine sarf olunmaktaydı⁴⁰.

d) 1584 Tarihinde Vakıf Gelirleri

1584 tarihinde, vakfın gelirleri % 46,9'luk bir artışla 11673 akçeye yükselmiştir. Bu tarihte, Ermenek'e tâbi Fariske ve Başdere köyleri ve onlara bağlı bazı yerlerin şer'i ve örfî vergilerinin yarısı olan 6310 akçedir⁴¹. Konya'ya tâbi Mescidlü Salur Köyü öşrünün yarısı olan 2635 akçe, diğer yarısı Mevlâna Türbesi'ne vakfedilmiştir⁴². Larend'e tâbi Kadıyeri adıyla bilinen mezraanın 1/8 öşür, resm-i tapu ve teş-i bânî vergisi geliri 620 akçedir⁴³. Ermenek merkezinde, Lamus ve Berât köylerinde arazi gelirleri de vardır. Medrese yakınındaki Hamamın sadece arsa icarından bahsedilmekte olup, binasının tamamen yıkılmış olduğu belirtiliyor⁴⁴. Larend'e yakınında Zaviye-i Küçük Mahallesi içinde evler bina ve bağlar bulunan arazinin icarından senelik 200 akçe, Ayrıca Ermenek medresesi vakıfnâmesinde ehl-i medresenin müteveffâları için tayin olunan medrese önündeki araziden de bahsedilmektedir. Ayrıca Kızıl-üyük mezraasının yakınlarında, "Paşa yeri" adıyla bilinen tarlanın mahsulünün 1/4'ü 250 akçe⁴⁵. Ermenek yakınlarında Kovastan olarak bilinen zeminden 300 akçe, Ermenek'e tâbi

⁴⁰ BOA., TD 1, s. 45; Medrese vakfının bu tarihteki geliri hakkında ayrıca Bkz., İ. Çiftçioğlu, a.g.m., s. 77.

⁴¹ "Karye-i Fariske ma'a mezra'a-i Başdere tâbi-i Ermenek el-mahdûd bih vadi-i Köristan ve bi'l mevzi'il müsemmât bihi Kabukân (Kapukaya) ve Taş harman ve Mihlu arduç, Sırderi hisârî ve bi'l- tariki'n-nâzî an-Opak ve bi'l- mevzi'il-müsemmâ bi-Balca kürümü ve bi'l- mevzi'il-müsemmâ bi- Bahçe deresi bi-hukûkihâ's-şer'iyye ve rusûmihâ'l- örfiyye alâ mâ yeftâhu vakfiyetihâ şer'an". Bkz., TK 576, s. 16a.

⁴² "Nısf-ı öşr-i anar bi'aynihi bu minvâl üzere vakf-ı türbe-i celâliye der-Konya. Mahsulât-ı ber-vech-i iştirâk tasarruf olunur lâkin nısf-ı öşürden ma'dâ salâriye ve rusûm-ı örfiyye türbe-i Celâliye'ye mahsûsdur. Anın mütevellisi zabt ider. Bu medreseye andan hisse yokdur deyü mukayyed der-defter-i atik hâliyâ yine mukarrar" Bkz., TK 576, s. 16a

⁴³ "Sehven Sultanîye imaretine vakıf kayd olunmuş deyü şayi'dir. Mütevellisi görüb... hakk itmek üzerine lazımdır". Bkz., TK 576, s. 16b.

⁴⁴ "Zemin-i Hamam der-kurb-i medrese-i mezkûre vakıfnâmede mesturdur. Hâliya eser-i binâ kalmayub yeri vakıfdır. İcâre: 12" Bkz., TK 576, s. 16b; Karaman'daki Emir Musa Medresesi yakınında da bir hamamın varlığından bahsedilmektedir. Bkz., İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 459.

⁴⁵ TK 576, s. 16b.

Gargara, Keremüddin, Görmel, Sarumazı, Lamus, Uğurlu, Çavuşlar, Akmanastır köyleri ile Gülnar, Mut ve Silifke’de bulunan 32 parça araziden 1.858 akçe olmak üzere, medresenin toplam gelirinin 11.673 akçe olduğu görülmektedir. Bu gelirler, tamirat ve rakabeden sonra, müderris, müd, imam, mütevellî gibi görevlilerle talebelere sarf edilmekteydi⁴⁶. 1500–1584 tarihlerinde medrese vakfının gelir türleri, miktarı ve artış oranları aşağıdaki tabloda mukayeseli olarak verilmiştir.

Tablo 1: Tol Medrese'nin Evkâf ın gelir türleri ve yıllara göre artış ve azalmalar

| Gelir Türü | 1500 | 1518 | 1522 | 1555 | 1584 |
|---|-------------|--------------|-------------|-------------|--------------|
| Fariske Köyü öşür ve rüsumunun yarısı. | 3094 | 6460 | 2800 | 2214 | 6310 |
| % Artma-Eksilme | | 108,79 | -56,66 | -20,93 | 185,00 |
| Konya Mescidlü Salur Köyü öşürünün yarısı | 3107 | 2420 | 3020 | 2635 | 2635 |
| % Artma-Eksilme | | -22,11 | 24,79 | -12,75 | 0,00 |
| 19+11+2 kıt'a arazi | 3434 | 2740 | 3346 | 3097 | 1858 |
| % Artma-Eksilme | | -20,21 | 22,12 | -7,44 | -40,01 |
| Yekûn | 9635 | 11465 | 9166 | 7946 | 11673 |
| % Yıllar arasındaki oranlar | - | 18,99 | -20,05 | -13,31 | 46,90 |

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 1500 senesinde 9.635 akçe olan medresenin yıllık hâsılatı, 1518 tarihinde %18,9 artış göstererek 11.465 akçe olmuştur. Bu artışın nedeni; Konya Mescidlü Salur Köyü öşür gelirindeki % 22,11'lik, ayrıca medrese arazilerinin gelirinde % 20,21'lik bir düşüşe rağmen, Fariske Köyü'nden hâsıl olan öşür ve rüsumun bir önceki yıla göre % 108,79 oranında artış göstermesidir.

1522 senesinde vakıf gelirleri % 20'lik azalma ile 9.166 akçe olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşte en büyük pay, bir önceki tarihe göre % 56,66 oranında azalma gösteren Fariske Köyü öşür ve rüsum gelirinindir. Aynı tarihte Konya

⁴⁶ "El-masraf ba' de't-ta'mir ve'r-rakâbât nezâret ve cibâyet zevâyiddir". Bkz., TK 576, s. 17a.

Mescidlü Salur köyü öşüründe % 24,79 oranında, arazilerden elde edilen gelirlerde ise % 22,12'lik bir artış görülmekle birlikte, gelir toplamında % 20,05 oranında azalma tespit edilmiştir. Bu tarihte vakıf gelirlerinde görülen azalma, Ermenek kazası geneline yıllık hububat üretimlerinde gözlenen % 4,5 oranındaki düşüşle ilgili olmalıdır⁴⁷. Nüfus açısından bakıldığında ise 1518 yılına göre yöre nüfusunda yaklaşık % 9 civarında bir artış gözlenmektedir⁴⁸. Ancak hububat üretimindeki yıllık ürün kayıpları, medrese vakfının öşürden elde edilen gelirin de azalmasına sebep olmuş ve böyle bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Medresenin gelirlerinde 1522 yılında beliren azalma trendi 1555 tarihinde de devam etmiştir. Bu senede vakıf gelirleri %13,31'lik bir azalma göstermiş ve 7.946 akçeye inmiştir. Bu düşüşün temel nedeni, Fariske Köyü öşür gelirinin bir önceki yıla göre % 20,93 oranında azalmasıdır. Aynı tarihte Konya Mescidlü Salur köyü öşüründe % 12,75, medresenin arazileri gelirlerinde ise % 7,44 oranında eksilme gözlenmiştir. Kaza geneline bakıldığında yıllık hububat istihsalinde 1555 tarihinde de kayıplar yaşandığı anlaşılmaktadır⁴⁹. Bunun yanında yöre nüfusunda 1522 yılına nispeten yaklaşık % 2,65 oranında bir azalma tespit edilmektedir⁵⁰. Yıllık hububat istihsalinin yanında, rüsum vergisinin kaynağı durumundaki nüfusun da azalması, temel gelir kaynağı öşür ve rüsum geliri olan medrese vakfının gelir yekûnunda küçülmeyi kaçınılmaz hale getirmiştir.

Sürekli küçülen medresenin gelirleri 1584 tarihinde % 46,9'luk bir yükselişle 11.673 akçeyle yüzyılının en yüksek rakamına ulaşmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere vakıf gelirlerinde gözlenen bu rekor artışta en büyük pay sahibi Ermenek'in Fariske Köyü'ndeki öşür ve rüsum gelirinde görülen % 185 gibi muazzam artıştır. Aynı tarihte Konya Mescidlü Salur Köyü öşüründe artış gözlenmezken, arazilerden elde edilen gelirden % 40,01 nispetinde bir azalma görülmüştür. Ancak her şeye rağmen bu seneye ait veriler bir önceki tahrir göre % 46,9'luk bir artışı göstermektedir. Medresenin yıllık gelir bilânçolarının tahlilinden de anlaşılacağı üzere, medresenin vakıf gelirinin artması ya da eksilmesi direkt olarak öşür ve rüsum geliriyle ilgilidir. Bu gelirin düştüğü yıllar vakıf geliri de düşmüş, yükseldiği zaman ise yükselmiştir. Adı geçen köylerin öşür gelirinin azalmasının

⁴⁷ B. Gök, a.g.e., s. 294.

⁴⁸ B. Gök, a.g.e., s. 233.

⁴⁹ B. Gök, a.g.e., s. 294.

⁵⁰ B. Gök, a.g.e., s. 233.

birkaç sebebi olabilir. Bu sebeplerden ilk ikisi tahrir defterlerinden açıkça anlaşılabilir. Bunlar, yıllık hububat üretiminde gözlenen ani düşüşler ve bölge nüfusunda görülen dalgalanmalardır⁵¹. Üretimde meydana gelen azalmaların başta gelen nedeni ise bölgenin dağlık taşlık bir coğrafyaya ve kurak bir iklim yapısına sahip olmasıyla ilgilidir⁵². Yağış miktarının kıt olduğu yıllarda⁵³ iyi ürün elde edilememektedir. Ayrıca XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün Anadolu'da hüküm süren karışıklık⁵⁴ ve afetler, Osmanlı malî sisteminde görülen dengesizlikler bu azalmaya sebep olmuş olabilir⁵⁵.

Sonuç

Evkaf Tahrir Defterleri verilerine dayanarak ele aldığımız 84 yıllık tarihî süreç içerisinde, medrese gelirleri 1522–1555 tarihleri arasında geçen 33 yıl gibi uzun bir süre, vakıf gelirlerinin ana kaynağı olan öşür ve rüsum hâsılındaki gerilemeye bağlı olarak düşüş göstermiştir. Vakıf gelirlerindeki bu azalma eğilimi 1584'te durmuş ve yerini yaklaşık % 47 oranında bir artışa bırakmıştır. Tol Medrese'nin kurulduğu Ermenek şehrinin iklim ve coğrafi açıdan pek de elverişli imkânlarla sahip olmadığı göz önünde bulundurulacak olursa, gelir tablosunda oluşan rakamların küçümsenmemesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bu sonuçlar, medresenin XVI. yy.ın ilk yarısından itibaren mali sıkıntılarla karşılaşsa da her şeye rağmen kurum ve bina olarak ayakta kaldığını ortaya koymaktadır.

⁵¹ B. Gök, a.g.e., s. 233.

⁵² B. Gök, a.g.e., s. 226 vd, 280.

⁵³ Ünal Akkemik-Nesibe Köse-Aliye Aras ve H. Nüzhet Dalfes, **Anadolu'nun Son 350 Yılında Yaşanan Önemli Kurak Ve Yağışlı Yıllar**, Türkiye Kuvaterner Sempozyumu Bildirileri, (2–5 Haziran 2005), s. 133.

⁵⁴ Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları**, İstanbul 1995, s. 162; Mustafa Akdağ, "Türkiye Tarihinde İçtimaî Buhranlar Serisinden: Medreseli İsyânları", **İFM, XI/ 1- 4**, (1949–50), s. 361; H. İnalçık, **Klasik Çağ**, s. 122; Sina Akşin, "Bugün de Celâli İsyânları mı?", **SBFD XLVI/1–2 (Ocak-Haziran 1991)**, s. 36 vd.

⁵⁵ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300–1600**, (trc. R. Sezer), İstanbul 2003, s. 52, 54, 120.